

УДК 378.147:371.13

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.209-215

*Тетяна Бабюк, Інна Перепелюк
Tetiana Babiuk, Inna Perepeliuk*

ГОТОВНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

PRESCHOOL TEACHER'S READINESS TO THE FORMATION OF ECOLOGICAL AND VALEOLOGICAL BEHAVIOR OF SENIOR PRESCHOOLERS

У статті з'ясовано сутність поняття "готовність вихователя до формування у старших дошкільників еколого-валеологічної поведінки". Проаналізовано зміст загальної готовності вихователя до роботи з дітьми дошкільного віку та готовності до здійснення екологічного виховання дітей і на цій основі визначено уміння та риси, необхідні для успішного формування в дітей старшого дошкільного віку еколого-валеологічної поведінки. У готовності до роботи з дітьми дошкільного віку визначено методичний, соціальний та психологічний компоненти. Грунтуючись на особистісно-діяльнiсному підході та аналізі еколого-педагогічної готовності вихователів, виокремлено критерії та показники визначення рівня досліджуваної готовності.

Ключові слова: особистісно-діяльнiсний підхід, готовність вихователя до формування у старших дошкільників еколого-валеологічної поведінки, екологічна освіта, старші дошкільники.

Екологічне та валеологічне виховання має здійснюватися з дошкільного дитинства, коли закладаються перші підвалини світогляду та практичної взаємодії з предметно-природним середовищем. Фахівець дошкільної освіти, як носій екологічної культури, має бути обізнаним у сучасних екологічних проблемах та ерудованим у галузі природознавства, мати розвинену потребнісно-мотиваційну сферу спілкування з природою, сповідувати еколого-гуманістичну модель виховання, мати сформоване ціннісне ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, володіти методикою екологічного та валеологічного виховання дошкільників.

У сучасній науці наявні значні напрацювання з проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти до еколого-валеологічної педагогічної діяльності, проте різні її аспекти наразі залишаються актуальними, адже аналіз стану сучасної практики еколого-валеологічного виховання дітей свідчить, що педагог із нерозвиненою екологічною свідомістю, несформованою системою цінностей і пріоритетів, недостатнім рівнем еколого-валеологічної культури не може повноцінно розвивати нове екологічне та валеологічне мислення дітей, впливати на їхню поведінку. Різні аспекти еколого-валеологічного виховання дошкільників висвітлено в роботах Г. Беленької, Н. Горопахи, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Д. Струннікової, Г. Тарасенко, Н. Яришевої. Науковці стверджують, що успішність еколого-валеологічного виховання дітей безпосередньо залежить від професійної еколого-валеологічної педагогічної підготовки вихователів.

Проблему готовності особистості до будь-якого виду діяльності досить широко представлено в науковій літературі. У цьому зв'язку, перш ніж з'ясувати сутність поняття "готовність вихователя до формування в дітей еколого-валеологічної поведінки", розглянемо суміжні поняття: "готовність до професійної діяльності", "готовність до педагогічної діяльності", "готовність вихователя до роботи з дітьми", "готовність до еколого-педагогічної діяльності".

Готовність до професійної діяльності – це якісне психологічне новоутворення особистості, яке дозволяє свідомо й самостійно здійснювати професійну діяльність на всіх рівнях (планування, виконання, контроль, аналіз) [2, с. 44].

У сучасних публікаціях поняття професійної готовності вживається в різних значеннях, а іноді навіть ототожнюється з іншими поняттями, такими як професійна компетентність, професійна підготовка, тому в дослідженні будемо виходити з того, що підготовка до професії – це процес формування готовності до неї, орієнтація на виконання певних трудових завдань, а готовність до праці є результатом професійної підготовки.

Сучасні дослідники визначають готовність до педагогічної діяльності як сформованість рис особистості, що визначають загальнокультурний рівень світогляду, професійних умінь та творчого потенціалу.

Розмірковуючи про підготовку фахівця нової формації, В. Радил виокремлює три рівноцінні сторони педагогічної діяльності: виховну, навчальну та дослідницьку. При цьому як провідні якості виділяє коадаптаційну майстерність, мобільність та дослідницьку компетентність [5, с. 29].

Останнім часом основною тенденцією вивчення готовності до педагогічної діяльності є розгляд її як інтегрального особистісного утворення, до складу якого входять певні компоненти. У багатьох сучасних дослідженнях із проблем професійної підготовки як складові професійної педагогічної готовності визначаються мотиваційна, теоретична та практична.

Мотиваційна готовність постає у формі психічного, активно дієвого стану особистості як складна система її інтегративних властивостей. Характеристиками мотиваційної, вольової, емоційної сфери є: мотиви, мета, завдання, ставлення, ціннісні орієнтації, психологічні позиції; професійні домагання, професійна самооцінка, самоусвідомлення себе як професіонала; психічний та емоційний стани; задоволеність працею, її процесом та результатом.

Показники теоретичної готовності майбутнього педагога до професійної діяльності детально розглянула С. Тарасова, яка вважає, що теоретичні знання є підвалиною спрямованої діяльності педагога й у процесі підготовки мають трансформуватися в систему професійних умінь, а саме:

1. Філософсько-методологічні: знання філософії сучасної освіти; педагогічна термінологія (уявлення про основні поняття педагогічної науки та співвідношення цих понять між собою; оволодіння методами отримання, обробки та використання педагогічної інформації; діалектичний підхід до педагогічних явищ; системний підхід до побудови педагогічних процесів та явищ; знання про структуру і зміст педагогічної діяльності; про структуру особистості і колективу; здатність знаходити, аналізувати та описувати протиріччя, рушійні сили, чинники й умови в навчально-виховних процесах; нові педагогічні позиції, які визначають послідовність педагогічних пріоритетів).

2. Соціально-педагогічні: постійна орієнтація на соціальний прогрес, на врахування прогресивних змін у суспільстві; максимальна опора на потенціал педагогічної науки, нове педагогічне мислення; зв'язок теорії з практикою, науковий аналіз досвіду, впровадження нових ідей та концепцій у навчанні й вихованні; творче використання передового педагогічного досвіду, інновацій; критичне переосмислення набутого досвіду, практики; безперервне самовдосконалення своєї педагогічної майстерності.

3. Психологічні: знання загальної, вікової та соціальної психології, фізіології та гігієни дітей; установка майбутнього педагога на професійне самовдосконалення; знання й використання психологічних закономірностей навчання та виховання; опанування підвалин педагогічної психології, психодіагностики, психокорекції.

4. Організаційно-методичні: уміння аналізувати науково-педагогічну літературу, знання чинників і умов, уміння створювати й використовувати їх під час організації педагогічної діяльності, знання критеріїв ефективності педагогічної діяльності [6, с. 390-392].

Практична готовність майбутнього педагога до професійної діяльності проявляється через відповідні уміння: діагностувати рівень розвитку дітей, ставити навчальну мету та завдання, передбачати результати педагогічного впливу, раціонально відбирати форми та методи, розробляти конспекти різних форм роботи, обладнувати педагогічний процес, організувати дитячий колектив. Ці уміння мають свою специфіку в педагогів різних спеціальностей.

Для нас важливо розглянути зміст загальної готовності вихователя до роботи з дітьми дошкільного віку та готовності до здійснення екологічного виховання дітей і на цій основі визначити уміння та риси, необхідні для успішного формування в дітей старшого дошкільного віку еколого-валеологічної поведінки.

У готовності до роботи з дітьми дошкільного віку можна визначити методичний, соціальний та психологічний компоненти. Методична готовність характеризується сформованістю професійних умінь та навичок: конструктивних, організаційних, інформаційних. Соціальна готовність охоплює сферу взаємин вихователя з дітьми, батьками, колегами, адміністрацією на різних рівнях педагогічного спілкування й містить соціально-рольовий та комунікативний компоненти. Психологічна готовність характеризується сформованістю особистісних рис і може складатися з мотиваційного, емоційно-вольового та особистісного компонентів.

Важливість сформованості кожного із зазначених компонентів для здійснення навчально-виховної роботи з дітьми безсумнівна, але для нашого дослідження особливий інтерес становить мотиваційний компонент психологічної готовності до роботи з дітьми дошкільного віку, на сформованість якого вказує свідоме прагнення студента бути вихователем, бажання передавати наступному поколінню власний досвід, докладання для цього знань і здібностей, намагання досягти успіху в педагогічній діяльності, потреба в самоосвіті.

Отже, готовність до роботи з дітьми дошкільного віку передбачає сформованість певних особистісних рис, професійних умінь та навичок, а також особливий психологічний стан.

Вивчення функцій та вмінь дошкільного педагога, які визначив О. Кучерявий, допомогло виділити з них найбільш важливі для вирішення завдань формування в дітей еколого-валеологічної поведінки: діагностико-прогностичні (прогнозувати емоційні реакції дітей, дії та вчинки, сприяти саморегуляції поведінки); ціннісно-орієнтаційні (навчати відчувати й розуміти красу рідної природи під час прогулянок, екскурсій, через народну творчість, літературу та образотворче мистецтво); організаційно-розвивальні (забезпечувати розвиток дітей у грі, праці, пізнавальній діяльності); професійно-творчі (займатися професійним самовихованням); управлінсько-комунікативні (створювати умови для формування в дитини передумов внутрішньої дисципліни як підвалини саморегуляції, а саме: стимулювати розвиток здатності порівнювати свою поведінку з поведінкою інших, давати моральний зразок виховання тощо; організовувати життєдіяльність дитини за принципом співтворчості з вихователем); соціально-педагогічні (підвищувати рівень психологічної й педагогічної культури батьків) [3, с. 180-184].

Вищенаведений перелік функцій і вмінь дошкільного педагога дозволив визначити професійну готовність вихователя як складне структурно-динамічне утворення, що характеризується певним рівнем спеціальних теоретичних, практичних та мотиваційних цінностей, які набули значення особистісного смислу і стали мотивами професійної діяльності та поведінки, а готовність до екологічної роботи з дітьми – як складову загальної професійної готовності в тій частині, що стосується педагогічної допомоги дітям у пізнанні природи, гармонізації стосунків із довкіллям, виховання еколого-культурної особистості, формування в дітей еколого-валеологічної поведінки.

Розглянемо погляди сучасних дослідників щодо сутності готовності педагога до еколого-педагогічної діяльності. Готовність до здійснення екологічної освіти та виховання сучасні дослідники розглядають як інтегративне динамічне особистісне утворення (загальнонаукові, психолого-педагогічні, екологічні, фахово-екологічні й методичні знання, уміння і навички), а формування екологічної культури – як результат еколого-педагогічної підготовки. Серед компонентів готовності визначають і мотиваційний.

Нам імпонують думки дослідників щодо важливості:

- усвідомлення майбутнім педагогом своєї еколого-професійної ролі педагога (особистості, громадянина);
- визначення готовності через результати роботи з дітьми;
- побудови процесу підготовки на діагностичній основі, самовдосконаленні.

Таким чином, сучасні дослідники розглядають готовність до еколого-педагогічної діяльності як “результат еколого-педагогічної підготовки”, “інтегративну властивість особистості”, “інтегративне, системне, особистісне утворення”.

Найбільш чітко визначення змісту екологічної підготовки педагога надав В. Ясвін [8]. У професійній підготовці педагогів до ефективного здійснення процесу комплексної екологічної освіти він виокремив:

1. Еколого-теоретичний блок, що включає опанування вміння використовувати екологічний потенціал природничих дисциплін і формування цілісної картини системи “людина – суспільство – природа”.

2. Еколого-гуманітарний блок, спрямований на підвищення ерудиції у сфері екологічно-орієнтованої літератури, творчості письменників-натуралістів; мистецтвознавчих питаннях, які розглядають тему природи в літературі, музиці, візуальному мистецтві; підготовку до естетичного аналізу природних об’єктів та естетичного осмислення їх вітальних проявів, а також до розуміння етики взаємодії людини зі світом природи.

3. Натуралістичний блок передбачає формування практичних умінь і навичок взаємодії з природними об’єктами, а також оволодіння екологічними технологіями: спостереження природних об’єктів, їх розпізнавання, правила поведінки в природному середовищі тощо.

4. Психолого-педагогічний блок – загальна психолого-педагогічна та спеціальна підготовка: психологія екологічної свідомості та екологічна педагогіка.

5. Методичний блок – методична та технологічна підготовка: оволодіння комплексом педагогічних умінь (уміння проводити різні форми роботи, організовувати еколого-розвивальне середовище).

Сучасні дослідники як складники готовності педагога до вирішення завдань екологічної освіти та виховання визначають відповідні особистісні риси, знання у сфері природознавства, екології, охорони природи та практичні вміння організації різних форм роботи з дітьми. Отже, у психолого-педагогічній літературі поняття готовності до педагогічної діяльності взагалі і до еколого-педагогічної зокрема визначене практично в усіх аспектах професійного становлення педагога, однак становлення готовності вихователя до формування в дітей еколого-валеологічної поведінки залишилося поза увагою науковців.

У цьому дослідженні виходимо з того, що готовність вихователів до формування в дітей еколого-валеологічної поведінки є складником більш ґрунтовної характеристики педагогічного професіоналізму – готовності вихователя до педагогічної діяльності, що розглядається як функціональний стан і стійка характеристика особистості й уключає в себе: екологічну спрямованість, позитивну мотивацію, професійно необхідні риси особистості, природознавчі знання, уміння й навички, рефлексію результатів власної праці, забезпечуючи високі результати еколого-педагогічної діяльності.

Сучасні дослідники підкреслюють зв’язок між рівнем екологічної культури вихователя та його можливостями щодо виховання екологічної культури в дітей. Так, Н. Яришева наголошує на необхідності підготовки творчого вихователя, якому слід бути обізнаним з природою рідного краю, мати емоційну чутливість, зацікавленість, спостережливість. Лише такий вихователь зможе закласти “фундамент екологічної культури” [7, с. 45].

С. Ніколаєва справедливо називає вихователя носієм екологічної культури [4, с. 12]. Саме педагог є головною фігурою і визначальним чинником у екологічному вихованні. Вона виділяє три аспекти особистості вихователя, які визначають успіх у становленні підвалин екологічної культури дітей:

- розуміння екологічних проблем і причин, які їх породжують, відчуття громадянської відповідальності;
- професійність і майстерність (розуміння мети, завдань екологічного виховання, володіння методикою екологічного виховання та конкретною технологією екологічної роботи з дітьми);

- загальна орієнтація на гуманістичну модель виховання (створення сприятливої атмосфери перебування дітей у дошкільному закладі, екологізація їхньої життєдіяльності).

У моделі екологічної підготовки вихователів, що її розробила О. Газіна, перевага надається практичним умінням [1, с. 87]. Авторка згрупувала їх у блоки з урахуванням характеристики і спрямованості їх дії, особливостей еколого-педагогічної діяльності вихователя. До першого блоку ввійшли психолого-педагогічні уміння: аналітичні, прогностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні. До другого блоку – уміння організовувати природне середовище в умовах дошкільного закладу, уміння створювати оптимальні умови для організмів, уміння обладнувати педагогічний процес необхідним для еколого-педагогічної роботи матеріалом.

У роботі використовувалася найбільш поширена у сучасних дослідженнях структура еколого-педагогічної готовності (теоретичний, практичний і мотиваційний компоненти).

Щодо вихователів теоретичний компонент еколого-педагогічної готовності включає:

- знання основ природознавства та екології (природа Космосу, природні умови, рослинний і тваринний світ України, сезонні явища в природі, особливості природно-територіального комплексу рідного краю, екологічні проблеми, охорона природи);
- знання методики дошкільної екологічної освіти (теоретичні підвалини: філософські, природничі, педагогічні, психологічні; мета, завдання, зміст екологічної освіти, форми, методи, засоби та новітні технології екологічної освіти дошкільників).

Практичний компонент являє собою сукупність психолого-педагогічних умінь у сфері екологічної освіти дошкільників:

- аналітичні (діагностувати рівень екологічної вихованості й обізнаності дітей на основі адекватно дібраної методики; спостерігати й аналізувати еколого-виховний процес, надавати конкретні рекомендації з його удосконалення; аналізувати обладнання педагогічного процесу дидактичними й наочними посібниками, технічними засобами, надавати рекомендації з поліпшення методичної та матеріально-технічної бази; оцінювати організацію і стан куточків природи, зелених зон на ділянці дошкільного навчального закладу);
- прогностичні (прогнозувати розвиток особистості дитини та групи дітей дошкільного віку; передбачати результати педагогічного впливу на дітей у ході еколого-виховного процесу; прогнозувати удосконалення своєї педагогічної майстерності);
- конструктивні (формулювати завдання екологічної освіти дітей, визначати шляхи та засоби їх реалізації; раціонально вибирати методи й форми природознавчої роботи з дошкільниками; відбирати необхідний дидактичний матеріал у відповідності з метою екологічного навчання й виховання, з урахуванням вікових особливостей дітей; складати конспекти конкретних заходів (природознавчі заняття, екскурсії, прогулянки, екологічні проекти, розваги тощо), планувати роботу з виховання екологічної спрямованості особистості);
- організаторські (організовувати екологічно мотивовану діяльність дітей (пізнавальну, трудову, ігрову, пошукову тощо); обирати найбільш раціональні форми організації дошкільників залежно від конкретної педагогічної ситуації; створювати умови, які сприятимуть успішній реалізації процесу екологічної освіти; організовувати власну екологічну діяльність);
- комунікативні (встановлювати контакт із колективом дітей, знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини в процесі екологічної освіти; володіти словом як інструментом еколого-педагогічного впливу, знати й використовувати засоби художньої літератури, фольклору, народної педагогіки; регулювати взаємостосунки між дітьми та проблемні ситуації в спілкуванні з природою; надавати допомогу в налагодженні взаємодії з природою; знаходити правильну форму спілкування з колегами та батьками у сфері екологічного виховання дітей);
- уміння створювати еколого-розвивальне середовище (уміння організовувати природне середовище в умовах дошкільного навчального закладу: обладнати акваріум, тераріум,

інсектарій як зразки штучно створених біоценозів; використання їх для ознайомлення дітей із функціонуванням аналогічних екосистем в природних умовах; організувати екологічну стежину, агроценози на ділянці дошкільного закладу у відповідності з вимогами методики, віковими можливостями дітей, умовами рідного краю; уміння створювати оптимальні умови для організмів: розміщувати рослини та тварин з урахуванням їх біологічних особливостей, реальних умов життя в природі; здійснювати догляд за рослинами і тваринами, спрямований на задоволення диференційованих потреб живих організмів; уміння обладнувати педагогічний процес необхідним для еколого-педагогічної роботи матеріалом: добирати й самостійно створювати дидактичні й наочні посібники у відповідності з їх функціональним призначенням, вимогами методики, віковими особливостями дітей; складати методичні рекомендації щодо застосування розробленого матеріалу; ефективно використовувати виготовлені дидактичні й наочні посібники в природознавчій роботі з дітьми).

Мотиваційний компонент відбиває соціально-моральну позицію майбутнього вихователя щодо проблем екологічного навчання та проявляється в інтересі й потребі підвищувати рівень екологічної освіти, у відповідальності за якість підготовки до роботи з дітьми та результати екологічної освіти.

Серед названих компонентів еколого-педагогічної підготовки вихователів провідну роль відіграє мотиваційний, оскільки саме розвинені екологічні мотиви є стимулами для активної пізнавальної діяльності у сфері природи, для методичної підготовки до роботи з дітьми, для участі в природоохоронній діяльності та дотримання правил екологічно доцільної поведінки. Через це формуванню мотиваційної еколого-педагогічної готовності фахівців дошкільної освіти ми приділяли більшу увагу.

Ґрунтуючись на особистісно-діяльнісному підході та аналізі еколого-педагогічної готовності вихователів, у дослідженні було виокремлено критерії та показники визначення рівня досліджуваної готовності.

Таким чином, еколого-педагогічну готовність вихователя було визначено як компонент загальної професійної готовності в тій частині, що стосується екологічної освіти, виховання екологічно культурної особистості дошкільника та педагогічного супроводу дитини в процесі гармонізації стосунків з природним довкіллям.

Список використаних джерел

1. Газина О. Профессиональная готовность к эколого-педагогической работе с дошкольниками // Дошкольное воспитание. 2001. №7. С. 86-90.
2. Кузьмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности. Санкт-Петербург : Питер, 1993. 172 с.
3. Кучерявий О.Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів: дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". Київ, 2002. 523 с.
4. Николаева С.Н. Эколог в детском саду: Программа повышения квалификации дошкольных работников. Москва : Мозаика-Синтез; Москва : ТЦ Сфера, 2003. 120 с.
5. Радил В.В. Основы професійного становлення особистості сучасного вчителя : навч. посібник Кіровоград : РВВ КДПУ, 2006. 216 с.
6. Тарасова С.И. Определение содержания подготовки педагога к профессиональной деятельности // Труды Всероссийской научно-практической конференции "Образование для XXI века: доступность, эффективность, качество". Ч.1. Москва, 2002. С. 390-394.
7. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. Київ : Вища школа, 1993. 219 с.
8. Ясвин В.А. Психология отношения к природе. Москва : Смысл, 2000. 456 с.

The article deals with the notion "preschool teacher's readiness for the formation of senior pre-schoolers' ecological and valeological behaviour". The author considers the preparation for profession to be the process of formation of readiness for it, orientation to the fulfilment of certain tasks; and readiness for work is the result of professional training. Future teacher's practical readiness to the professional activity is manifested through the appropriate skills: to diagnose the level of children's development, to set the educational purpose and tasks, to predict the results of pedagogical influence, to select the forms and methods rationally, to make schemes of different forms of work, to equip the pedagogical process, to organize the children's collective. These skills are specific for teachers of different specialties.

The content of preschool teacher's general readiness for work with children of preschool age and readiness for implementation of ecological education is analysed. On this basis, the skills and features necessary for successful formation of ecological and valeological behaviour of senior pre-schoolers are determined. Methodological, social and psychological components of readiness for work with children of preschool age are determined.

Preschool teachers' readiness for the formation of children's ecological and valeological behaviour is a component of more thorough characteristic of pedagogical professionalism – readiness for pedagogical activity, which is considered as a functional state and stable personality's characteristic. It includes ecological orientation, positive motivation, professionally necessary features of personality, natural science knowledge, skills and abilities, reflection of the results of own work, providing high results of ecological and pedagogical activities. The structure of ecological-pedagogical readiness is determined; it consists of theoretical, practical and motivational components.

Based on the personality-activity approach and on the analysis of ecological-pedagogical readiness of preschool teachers, the criteria and indicators for determining the level of readiness were identified.

Preschool teacher's ecological-pedagogical readiness is defined as a component of general professional readiness in the area of ecological education, development of ecologically cultural personality of pre-schooler and providing the pedagogical support of a child in the process of harmonization with the environment.

Key words: personality-activity approach, preschool teacher's readiness to form senior preschool children's ecological and valeological behaviour, ecological education, senior pre-schoolers.

УДК: 373.2.016 : 81-028.31

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.215-224

Галина Ватаманюк
Halyna Vatamaniuk

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВИВАЛЬНО-МОВЛЕННЕВОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL GUIDING OF ORGANIZATION OF DEVELOPING-SPEECH ENVIRONMENT IN THE INSTITUTION OF PRESCHOOL EDUCATION

У статті розкрито сутність понять "розвивально-мовленнєве середовище"; "науково-методичний супровід організації розвивально-мовленнєвого середовища в ЗДО"; схарактеризовано види і типи розвивально-мовленнєвого середовища та його складові; описано модель науково-методичного супроводу організації розвивально-мовленнєвого середовища.

Ключові слова: мовленнєве середовище, розвивально-мовленнєве середовище, науково-методичний супровід, заклад дошкільної освіти, модель.